

Отримано: 13 березня 2018 р.

Прорецензовано: 15 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 19 березня 2018 р.

e-mail: svbor@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/1-70-72

Борщевський С. В. Кавказькі паралелі германської лексики невідомого походження. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острого: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 70–72.

УДК: 81' 373.6

Борщевський Сергій Вікторович,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

КАВКАЗЬКІ ПАРАЛЕЛІ ГЕРМАНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ НЕВІДОМОГО ПОХОДЖЕННЯ

У статті висвітлено результати дослідження лексики невідомого походження сучасних германських (англійської та німецької) мов. Припускається належність виявлених лексичних одиниць до гетерогенних доіндоєвропейських субстратів. Автором запропоновано оригінальні етимології на базі виявлених германсько-кавказьких паралелей, а також постульовано участь кавказького компонента в етногенезі германців та диференціації германських мов.

Ключові слова: лексика невідомого походження, доіндоєвропейський субстрат, гетерогенність, германські мови, кавказький компонент.

Борщевский Сергей Викторович,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев

КАВКАЗСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ ГЕРМАНСКОЙ ЛЕКСИКИ НЕИЗВЕСТНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

В статье отражены результаты исследования лексики неизвестного происхождения современных германских (английского и немецкого) языков. Предполагается принадлежность выявленных лексических единиц к гетерогенным доиндоевропейским субстратам. Автором предложены оригинальные этимологии на базе выявленных германо-кавказских параллелей, а также постулировано участие кавказского компонента в этногенезе германцев и дифференциации германских языков.

Ключевые слова: лексика неизвестного происхождения, доиндоевропейский субстрат, гетерогенность, германские языки, кавказский компонент.

Serhii Borshchevskyi,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CAUCASIAN PARALLELS OF THE GERMANIC VOCABULARY OF UNKNOWN ORIGIN

In the article the results of research into vocabulary of unknown origin of the modern Germanic (English and German) languages are reflected. As a thorough analysis of etymological dictionaries of modern and classical European languages shows, they contain a significant vocabulary layer that has no satisfactory Indo-European etymology. Today, scientists have at their disposal considerable linguistic proof supported by the evidence of related disciplines such as craniological anthropology and genetics which is an argument in favour of the former spread of non-Indo-European ethnic groups in prehistoric Europe – the native speakers of Basque, Finno-Ugric, and Caucasian languages that have survived in peripheral regions of the continent. It is presupposed that the vocabulary specified was inherited from prehistoric idioms of ancient Europe and therefore belongs to heterogeneous pre-Indo-European substrata whose characteristic features at the lexical-semantic level are the attribution of words of unknown origin to thematic groups of vocabulary, which is marked by a significant degree of autochthony (names of plants and animals, terms of kinship, etc). Original etymologies on the basis of revealed Germanic-Caucasian parallels are suggested. The analyzed lexical material allows us to state the former spread of autochthonous Iberian-Caucasian languages on the territory of the ancient settlement of the Germanic tribes (including the British Isles). Thus, the participation of the Caucasian component in ethnogeny of Germans and differentiation of the Germanic languages is postulated.

Key words: vocabulary of unknown origin, pre-Indo-European substratum, heterogeneity, Germanic languages, Caucasian component.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Як показує ґрунтовний аналіз етимологічних словників сучасних і класичних європейських мов, вони містять досить потужний шар лексики, яка не має задовільної індоєвропейської етимології. У більшості випадків для таких лексем авторитетні лінгвісти припускають остаточно не з'ясоване доіндоєвропейське походження з давніх неіндоєвропейських мов середземноморського басейну, а також Північної та Західної Європи, що є аргументом на користь тези про виникнення індоєвропейських мов унаслідок накладання індоєвропейської прамови або її діалектів на неоднакові доіндоєвропейські субстрати (мови-підоснови) [7, с. 6; 8, с. 53, 62], що потребує ретельного і всебічного вивчення шляхом синтезу лінгвістики з історією, археологією та іншими суміжними науками [10, с. 4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні наука має у своєму розпорядженні значну кількість свідчень суміжних із лінгвістикою дисциплін, які є аргументом на користь колишнього поширення в передісторичній Європі неіндоєвропейських етносів – носіїв мов (баскська, фіно-угорські, кавказькі), що збереглися у периферійних районах континенту. Ідеться передусім про новітні дослідження в галузі краніологічної антропології та генетики, якими встановлено належність кельтів Британських островів до фінонордичного антропологічного типу, а також знайдено прямі докази генетичної близькості басків, сардів, кельтомовних народів Британії та етносів Кавказу [9, с. 56–58, 89]. Деякі авторитетні українські дослідники відзначають кореляцію лексичних даних зі слідами субстратних фонетичних впливів фінських мов у слов'янських, балтійських, германських і навіть романських мовах [там само, с. 78], що, як відомо, утворилися на базі народної латини.

Починаючи з 80-х рр. XX ст. вчені дедалі впевненіше заявляють про потужний кавказький (особливо картвельський) компонент баскської мови, яка є єдиним живим продовженням мовного світу доіндоєвропейської Західної Європи [6, с. 70]. Так, видатний індоєвропейець В. І. Абаєв, схилившись до прийняття гіпотези про спорідненість баскської мови з кавказьки-

ми, пише про повернення до теорії про безперервний лінгвістичний континуум, що простягався від Піренеїв до Кавказу і послужив субстратом для індоєвропейських мов середземноморського басейну [1, с. 10].

Пропонована нижче інформація є спробою автора даної статті продовжити обраний у попередніх публікаціях (див., зокрема [2]) напрямком дослідження й звернути увагу етимологів на яскраві кавказькі паралелі лексем невідомого або сумнівного походження англійської та німецької мов – мов народів, історія яких тісно пов'язана з доісторією Європейського континенту, а отже, становить для етимолога неабиякий інтерес з погляду доіндоєвропейського субстрату в контексті багатогранної проблеми наступності культур, що допоможе глибше зазирнути в сиву давнину й краще зрозуміти витоки сучасної цивілізації.

Метою статті є часткова генетична ідентифікація гіпотетично доіндоєвропейських субстратних елементів у лексично-му складі сучасних англійської та німецької мов (переважно з опорою на спільногерманські реконструкції).

Завдання статті:

1) виявити слова невідомого походження за лексикографічними джерелами (в цій публікації висвітлення результатів продовжено за «Оксфордським етимологічним словником англійської мови» за редакцією Ч. Т. Онїонза [14], а також за «Етимологічним словником німецької мови» Ф. Клюге [13]);

2) здійснити розподіл виявлених лексем за тематичними групами;

3) знайти паралелі до тих англійських та німецьких слів, що за межами германських мов не мають надійних індоєвропейських відповідників, у мовах інших сімей (передусім у кавказьких мовах, які більшістю сучасних дослідників пов'язуються з генетично ізольованою баскською мовою), а також науково обґрунтувати можливість таких зближень у контексті теорії доіндоєвропейського субстрату.

Наукові результати. Аналіз «Оксфордського етимологічного словника англійської мови» за редакцією Ч. Т. Онїонза [14] на предмет виявлення лексики нез'ясованої етимології дозволив констатувати наявність майже 600 слів без чітких індоєвропейських відповідників за межами германських мов.

З другого боку, за реєстром «Етимологічного словника німецької мови» Ф. Клюге [13] нами виявлено понад 500 лексичних одиниць нез'ясованого походження, причому майже 240 з них не мають надійних індоєвропейських відповідників за межами германських мов. Вилучивши з цього числа безперечні звуко-символічні утворення та жаргонізми, отримаємо близько 200 лексем, які умовно можна поділити на 10 основних тематичних груп, з яких найбільш репрезентативними є перші чотири (в дужках указано кількість слів):

1) рослинний світ (16): *Beere* «ягода», *Traube* «виноград»;

2) тваринний світ (21): *Aal* «вугор», *Dachs* «борсук»;

3) навколишнє середовище, предмети і явища природи (22):

Esch «поле, нива», *Kees* «льодовик», *Regen* «дощ», *See* «море»;

4) суспільне життя, побут (48): *Boot* «човен», *Ruß* «сажа; кіптява; попіл».

Детальніший аналіз реєстрів обох вищезгаданих словників та повний розподіл за тематичними групами див. у наших попередніх публікаціях [3, с. 68–70; 4, с. 78–82, 89–90].

Як і у випадку з [14], представлена лексика відзначається значним ступенем автохтонності (особливо це стосується перших трьох тематичних груп). Заслугою авторів [13] є чітко розроблена процедура синхронізації праформ: для 85 лексичних одиниць (що складають понад 40 % з 200-слівного списку) реконструйовано спільногерманські, пражіногерманські або донімецькі праформи, що значно полегшує розгляд такої лексики в контексті теорії доіндоєвропейського субстрату.

Низка виявлених нами англійських та німецьких слів невідомого походження знаходить досить надійні паралелі в основній лексиці іберійсько-кавказьких мов як південної (картвельської), так і інших (абхазько-адигейської та нахсько-дагестанської) груп. Усі прамовні реконструкції кавказької частини зіставлень подаємо за [12].

1) Англ. *dill* (бот.) «кріп» – грузин. *dol* – «озимина», мегрел. *ndolo* «трава, зелень; рослини» (< пракартвел. **dol*). Майже бездоганим із фонетичного й цікавим із семантичного погляду є праалтай. **dilu* «сік, смола» з численними рефlekсами в тюркських, монгольських та тунгусо-маньчжурських мовах [12]. Відомо, що кріп поширений у Східному Середземномор'ї, а один із трьох видів кропу – кріп запашний – використовується як ароматична приправа для страв, адже містить, зокрема, ефірну й жирну олії [11, т. 2, с. 198]. Ця характерна ознака могла бути покладена в основу первинної номінації кропу.

Вищенаведене зближення вважаємо одним із найбільш надійних, оскільки воно є фактично цілнлексемним і не викликає заперечень формально-семантичного плану. Очевидно, культура вирощування кропу поширювалася з доіндоєвропейського Східного Середземномор'я в райони Західної Європи, тобто на території пізнішого розселення протогерманських племен.

2) Англ. *heather* (давньоангл. **hæddre*) «(бот.) верес» – мегрел. *od*, сван. *ad-ra, had-ra* зі значеннями «1) паслін; 2) азалія (гірська)» (< пракартвел. **(h)ad*). Можливо, сюди ж дагестанське (ахвахське) *ʕidira* «молода трава».

Пропоноване зіставлення не викликає заперечень семантичного порядку: розвиток значення м'г відбуватися шляхом звуження семантики за схемою «трава > молода (соковита) трава > назва конкретної молодой трав'янистої рослини або куща (верес, паслін тощо)». Труднощі формально-фонетичного характеру усуваються за умови припущення розвитку протетичного [h] в англійській лексемі при успадкуванні кавказького прототипу, особливо з огляду на варіативність пракартвельської реконструкції. Крім того, англ. *heather* «верес» належить до базового споконвічного словника невідомого походження, що виключає можливість пізнього культурного запозичення та є додатковим аргументом на користь колишнього поширення автохтонного кавказького компонента на територіях, які зазнали експансії протогерманських племен.

3) Англ. *lark* «жайворонок» – пражінокавказьк. **la(r)qʷa* з численними рефlekсами по різних абхазько-адигейських мовах зі значеннями «1) гайворон, крук; 2) грак; 3) голуб», які вказують на те, що пражінокавказький прототип слугував номінацією великого або середнього за розмірами птаха.

4) Нім. *Laum* «(діал., заст.) волога; пара, випаровування» – пракартвел. **lumb* «вологий, мокрий», праалтай. **l̥emo* «сирій, свіжий» (< палеоевраз. **l̥mV*). При успадкуванні кавказького прототипу, очевидно, мало місце поширене явище асиміляції губних приголосних за місцем і способом творення (пор. нім. *dumm* < прагерм. **dumba* «тупий, дурний»).

5) Нім. *Mage* (прагерм. **mæga-*) «родич» – прапівнічнокавказ. **zāmV/*māzV* «родич» із рефlekсами по різних північно-кавказьких мовах [12]. Пропоноване зіставлення є семантично бездоганим й цікавим у фонетичному плані. У випадку з північнокавказьким прототипом, очевидно, маємо справу з метатезою приголосних [m] ↔ [z]. Наявність реконструйованої прагерманської форми засвідчує архаїчність німецької лексики.

6) Нім. *Miere* «(бот.) зірочник» – прапівнічнокавказ. *mīhwVrV «різновид западної трави»; фонетично найближчими до німецької лексики є прададгін. *mura «сіно», пралезгін. **mīhur(aj)* «1) м'ята; 2) барбарис».

7) Нім. *Molch* «саламандра» – пралезгін. *mulaqlʰ «1) черв'як; 2) змія». З другого боку, можливий зв'язок з етимологічним гніздом, об'єднаним навколо пралезгін. **mV[l]qIV* й пранах. *mʰēlqu «ящірка»; сюди ж чечен. *mōlqa* «те саме». Докладніше про типологічні паралелі семантичного розвитку в назвах земноводних, павукоподібних та плазунів див. [5, с. 207].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вищенаведені мовні факти, які мають надійну позамовну опору у вигляді новітніх системних даних суміжних із лінгвістикою дисциплін свідчать про наявність як у спільногерманській мові, так і в сучасних мовах германської гілки слідів давніх неіндоєвропейських субстратів, характерними особливостями яких на лексико-семантичному рівні є належність слів невідомого походження до тематичних груп лексики, яка відзначається значним ступенем автохтонності. Проаналізований лексичний матеріал дозволяє говорити про колишнє поширення автохтонних іберійсько-кавказьких мов на території давнього розселення германських племен (уключаючи Британські острови). Маємо підстави стверджувати про *участь кавказького компонента в лінгво- та етногенезі прагерманців*, що, однак, не виключає *гетерогенності доіндоєвропейських субстратів спільногерманської мови* й потребує дальшого наукового обґрунтування.

Література:

1. Абаев В. И. Как можно улучшить этимологические словари / В. И. Абаев // Этимология 1984. – М.: Наука, 1986. – С. 7–27.
2. Борщевський С. Баскські паралелі германської лексики невідомого походження / Сергій Борщевський // Мова та історія : 36. наук. праць. – К., Умань : ПП Жовтий, 2010. – Вип. 128. – С. 46–54.
3. Борщевський С. В. Доіндоєвропейські субстрати слов'янських та германських мов у світлі новітніх наукових досліджень / С. В. Борщевський // Мовознавство. – 2008. – № 6. – С. 65–70.
4. Борщевський С. В. Словник апеллятивної лексики невідомого походження (на матеріалі праслов'янської, польської, англійської, німецької та латинської мов) / Сергій Вікторович Борщевський. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 132 с.
5. Борщевський С. Слов'янська, германська та романська лексика невідомого походження в контексті контактологічної передісторії мов європейського ареалу : Монографія / Сергій Борщевський. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 312 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
7. Мосенкіс Ю. Л. Проблема реконструкції мови трипільської культури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова», 10.02.15 «Загальне мовознавство». – К., 2002. – 24 с.
8. Порциг В. Членение индоевропейской языковой области / Вальтер Порциг ; [пер. с нем. Л. Брауде и В. Павлов]. – М.: Прогресс, 1964. – 332 с.
9. Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. – К.: Акваілон-Плюс, 2006. – 416 с.
10. Ткаченко О. Б. Очерки теории языкового субстрата / Орест Борисович Ткаченко. – К.: Наукова думка, 1989. – 208 с.
11. Український Радянський Енциклопедичний Словник : в 3-х т. / [ред. кол. : А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін.]. – 2-е вид. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986–1987. – Т. 1–3.
12. Этимологическая база данных научной школы С. А. Старостина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?flags=wygnnnl>
13. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / Friedrich Kluge. Unter Mithilfe von Max Bürgisser u. Bernd Gregor völlig neu bearb. von Elmar Seebold. – 22. Aufl. – Berlin; N. Y. : de Gruyter, 1989. – 822 S.
14. The Oxford Dictionary of English Etymology / Ed. by C. T. Onions. – Oxford; N.Y., 1966. – 1026 p.